

Прокопьева Татьяна Юрьевна, Таатта улууһун,

Чымынаайы орто оскуолатын психолога

Ис туругу бөбөргөтүү дьарыга

Сааскы уйулҕа ыйын кэмигэр ытытыллар дьарык темата: **Ис туругу бөбөргөтүү**

Ытытыллар кылааһа- 8-9 кылаас оҕолоругар аналлаах.

Сыала:

1. Оҕо санаатын салайынарыгар үөрэтии
2. Ис туругу харыстанар ньымаларга уһуйуу

Уруокка туттуллар матырыйааллар:

Проектор, ноутбук, олоппос, ручка, ыраас лиис, мусорнай пакет, А4- 10 шт, коллажка сахалыы ойуулар, 10 клей.

Дьарык хаамыта:

1. Билсиһии. «Мичээргин бэлэхтээ»

-Үүммүт үтүө күнүнэн! «Күн аайы үүммүт күнү мичээринэн көрүстэхпитинэ олохпут биллэ чэлчиир», диэн уйулҕа үөрэхтээхтэрэ быһаараллар.

Бука бары төгүрүктүү туруоҕун, илии-илиилэртэн сиэттиһэн бүгүн биир эйгэбэ, биир тэтимнэ киирэн ылыахпыт, ол инниттэн билсиһиибитин бэйэ-бэйэбэ мичээр бэлэхтэһииттэн саҕалыаххайын! Чэ эрэ, мичээрдэһиэххэин эрэ! Билигин мин аттыбар турар киһибэр мичээрдиибин, ону иилэ хабан ылан атын киһиэхэ ытытыахтаах. Оонньуу саҕаланна. Барыгытыгар махтал! Баһаалыста олорун.

2. Киһи 3 кутун туһунан билиһиннэри

Киһи- санаа кулута. Саха киһитэ онорон көрөрө наһаа күүстээх. Билигин информация үйэтигэр өй-санаа киртийиитэ, ол аата куһаҕан санааҕа ыларыы, уонна онтон сатаан тахсыбакка элбэх киһи куулаттарар, эрэйдэнэр. Куһаҕан, ыар баттык санаа киһи 3 кутугар охсор. Киһиэхэ ханнык 3 кут баарый?

Аан бастаан ийэ кут эр киһиттэн бэриллэн ийэ киһиэхэ 9 ый устата, сүрэбин-быарын анныгар 9 айыларга итиллэн оҕо буолан төрүүр.

Оҕо төрүүрүгэр эбии 2 кута инэр, буор кута-сиргэ түспүт бэлиэтэ, салгыны эбирийэн салгын куту инэринэр. Үһүн ыкса сибээстээхтэр,быстан арахсыа суохтаахтар. Киһи төрөөтө да, аны үүнээйи курдук улаатар, ситэр. Ону буор кут салайар, кини киһи сиһигэр олорор. Киһи этэ-сиинэ толору, доруобай буолара буор куттан тутулуктаах.

Салгын кут киһи кулгааҕар олорор, киһи өйүн-санаатын кытта ыкса сибээстээх. Ийэ кут киһи сүрэбэр олорор, киһиэхэ тыыннаах буолууну биэрэр. Удьуор утумун кытта быһаччы сибээстээх.

Бу 3 куппут бары чэгиэн, дорубай буоллахтарына киһи сүрдээх буолар, сүр диэн- күүс. Нууччалыта аура дэнэр. Олоххо аураны көрөр көрбүөччүлэр бааллар. Олор этэллэринэн, сүрэ күүстээх киһи күн курдук сандаара сылдьар буолар, кинини кытта алтыһартан киһи дьоллонор, астынар, ытыктыыр.

Ол эрэри, бары маннык күн курдук сыдыааһа сылдьарбыт буолуо дуо? Хомойуох иһин суох, сорох дьон маннык буолан кестөллөр (ойуу). Эһиги санаабытыгар, туохтан киһи маннык саппабыран кестөрө буолуой? Саамай сөп, салгын кута мөлтөөбүт, санааба ыларбыт, хомойбут, ыгыллыбыт, сэнэммит, атабастаммыт маннык буолар эбит.

Киһи дьону кытта алтыһан киһи буолар. Эһиги тулабытыгар төрөппүттэргит, доҕотторгут. Кинилэр истин сыһаннарыттан хас биірдии киһи үөрэрэ биллэр суол. Ол эрэри , хайдах киһини кытта алтыһабын да, сыһа оннук санаалаах, майгылаах буолабын диэн эмиэ бэргэн этии баар. Холобур, с кем поведешься от того и наберешься.

Олоххо араас моһоллор баар буолаллар, ону хайдах да гынар кыахпыт суох, онон хас биірдии киһи бэйэтин харыстаныахтаах, салайыныахтаах.

3. Оонньуу-дьарыктар

Билигин мин эһиэхэ, бэйэ ис санаатын салайынар, бөгөргөтүнэр ньымаларга үөрэтиэм.

Бастатан туран, куһаҕан санааттан босхолонуохтаахпыт. Хайдах гынабыты? **Ыраастаныы сирэ-туома** ытыллыахтаах. Дэйбириэн, кытыан эбэтэр боҕурускай оту уматан, эбэтэр этин түспүт тырыынка маһынан. Ону таһынан, уйулба үөрэҕинэн илдьэ сылдьар ыар, баттык санаабын ыраас лиискэ сурунабыт эбэтэр ханнык эмэ символунан уруһуйдуоххутун сөп , баары баарынан. Онтон ылабыт да илиибитинэн кум-хам тутан кэбиһэбит, уонна кый диэн баран бөх иһитигэр быраҕан кэбиһэбит. Арыычча чэпчээбиччэ, уһаан, тэнийэн биэрэбит, муннубутунан күүскэ тыынабыт. Аны билигин наһаа үчүгэй намыын музыка истэбит, музыкаба уйдаран утуйан ылабыт. Бары харахпытын симэбит, илиибитин, атаһытын босхо ытыабыт, сиспитин эмиэ, халтаһабыт ыарыыр утуйар турукка киірэбит. Наһаа үчүгэй сып-сырдык күннээх күн айылбаһа сылдьабыт, хатын чаран быһыһынан хааман иһэбин, сөрүүн тыал сирэйбэр биллэр, үчүгэйин, наһаа да чэпчэкибин, сүүрэн ылабын, көтөн ылабын, онтон сымнаһас окко сытынан кэбиһэбин, тулам барыта күп-күөх, чыычаахтар ыллыылар, халлааны көрөбүн, ып-ыраас. Аргый харахпытын арыһабыт. Арай туох баар ыарахан дии санаабыт санаабыт суох, барыта ааспыт, санааттан төрөөбүт курдук чэпчээбиккит. Наһаа сынһаммыккыт, ол кэннэ аан бастаан тугу гыныаххыт этэй? Баһа санаабыт хоту тугу гыныаххыт этэй? Бу «сүрэх» ойууга баһа санаабыт бастыһын суруйун. Кэмбиэргэ уган кэбиһин.

Эһиги санаабытыгар киһи туохтан үөрэрий? Туохтан ис сүрэхтэн дьоллонуон сөбүй?

Онон билигин «**Дьоллоох олоппоско**» эһигини ыңыраахпын баһарабын, ким баһалаах манна олорор, ол кэннэ биһиги кини туһунан үтүө тыллары этиэхтээхпит, нууччалыы эттэххэ комплимент аныахтаахпыт. Ким бэйэтин туһунан дьин чахчы кырдык үчүгэйдээҕин билиэн, истиэн баһарар, бу аптаах олоппоско ыңырабын. Бэйэ бэйэбитигэр үчүгэй тылы этэрбит наһаа аһыах, киһи үчүгэйн бэлиэтии көрөр диэн

туспа дьоѳур, талаан. Бу дьарык курдук киһиттэн үчүгэйн була үөрэнин, уонна истэригэр этин, дьону дьоллоон.

Санаабытын ыраастанныбыт, баѳа санаа былаанын ылынныбыт, үчүгэйбитин иһиттибит. Аны билигин «**Чөл куттаах буоларга айаным**» диэн **коллаж** онорорго ынырабын, бэриллибит кумааѳылартан бэйэбитигэр ыра, баѳа санааѳыт олоххо киирэр олугун оноруохтааххыт.

-Коллаһы көмүскээһин. Туох санааттан бу ойуулары таллын?, инники олоххор сыалын-соругун? диэн (оѳолортон ыйыты)

Рефлексия. Дьарык түмүгэр туох санааѳа кэлбиттэрин ыйыталаһы.

Билигин санаабытын көтөѳөр, үчүгэйгэ талаһар **үтүө санааны бэйэбитигэр ингэриниэхпит.** Ол инниттэн, **таптыбын** диэн тылы этэртэн кыбыстыа да, туттунуо да суохтаахпыт. Мин этэр тылбын таптыбын диэн тылынан ситэрэн иһиэхтээххит:

Мин бу күнү ...

Мин бу сири...

Мин чугас дьоммун...

Ийэбин...

Аҕабын...

Үөрэнэр оскуолабын...

Табаарыстарбын...

Мин бу олоѳу...

Ол иһин барыгытын...**Таптыбын!!!**